

Nr 53

Utlåtande i anledning av väckta motioner om allmän egenpension.

Andra lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr I:320 av herr *Dahlén m. fl.* samt nr II:392 av fru *Nettelbrandt m. fl.*

I motionerna, vilka är likalydande, har hemställts, »att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning av i motionen skisserat förslag rörande allmän egenpension».

Beträffande de skäl motionärerna åberopat till stöd för sin hemställan får utskottet, i den mån redogörelse därför inte lämnas i det följande, hänvisa till motionen II:392.

Motionerna

Motionärerna pekar inledningsvis på att bristande överensstämmelse föreligger mellan familjepensionssystemen inom folk- och tilläggs pensioneringen i följande avseenden:

»1. Inom tilläggs pensioneringen kan en kvinna samtidigt uppbära änkepension och förtids- eller ålderspension. Inom folkpensioneringen får däremot en kvinna välja mellan änke- och förtidspension.

2. Tilläggs pensioneringens änkepension är till sitt belopp beroende av om barn finns som har rätt till barnpension. Någon sådan bindning finns inte inom folkpensioneringen. På samma sätt är barnpensionen inom ATP men inte inom folkpensioneringen till sin storlek beroende av om änkepension samtidigt utgår.

3. Inom ATP-systemet tilldelas en änka utan pensionsberättigat barn ett pensionsbelopp, som utgör 40 % av makarnas egenpension, d.v.s. i regel 40 % av det belopp som makarna gemensamt skulle försörja sig på såsom förtids- eller ålderspensionärer. Änkepensionen inom folkpensionssystemet, vilken är lika stor som full ålderspension, utgör däremot $\frac{2}{3}$ av makarnas gemensamma förtids- eller ålderspension.

4. Barnpensionen inom folkpensioneringen är större i det fall båda föräldrarna avlidit. Då är den nämligen 35 % av basbeloppet att jämföra med 25 % i annat fall. Inom ATP kan barnpension endast utgå efter den ena av föräldrarna. Den andres bortgång behöver således inte innebära att pensionsbeloppet höjs.

5. Barnpensionen inom ATP är för första barnet 40 % om änkepension icke utgår men endast 15 % i motsatt fall. Detta medför att barnpension efter en kvinna alltid beräknas efter den högre procentsatsen men att barnpension efter en man ofta beräknas efter den lägre. Det är en orim-

lig anordning med tanke på att vårdbehoven kan förutsättas vara lika stora i båda fallen. Någon liknande diskriminering förekommer ej i folkpensionssystemet.

6. Barnpension utgår till 16 års ålder inom folkpensionssystemet men till 19 års ålder inom ATP-systemet. Den bristande överensstämmelsen mellan reglerna i detta avseende torde knappast kunna förklaras på annat sätt än med hänvisning till kostnaderna i samband med en höjning av åldersgränsen inom folkpensioneringen. Att skillnaden bör bringas att upphöra snarast möjligt torde stå utom all diskussion.

7. Bestämmelserna om kvinnans ålder m. m. som förutsättning för änkepension är olika inom folk- och tilläggspensioneringen. Tillämpningen av inkomstbortfallsprincipen i ATP-systemet har i detta fall bl. a. lett till den konsekvensen att en kvinna har rätt till livslång änkepension redan efter fem års äktenskap även när hon inte har vårdnaden av barn. Denna bestämmelse framstår som särskilt egendomlig, när man beaktar att en man i motsvarande situation inte får någon ersättning alls — änklingspension utgår ju inte från ATP.

8. Änkepensionsrätt från ATP förutsätter legalt äktenskap. Folkpension i form av änkepension utgår däremot även i vissa fall när legalt äktenskap inte förelegat.»

Härefter uttalar motionärerna att pensionsfrågan inte är löst för de frånskilda kvinnorna, änklingsarna, de hemarbetande husmödrarna, hemmadötrarna samt övergångsänkorna. Motionärerna drar därefter upp vissa allmänna riktlinjer för en reform av familjepensionssystemet och anför:

»Behov föreligger att närma bestämmelserna om familjepension i folkpensions- och ATP-systemen till varandra. Någon anledning att ha skilda system finns inte från principiell synpunkt. Vissa skillnader är dock befogade, bl. a. därför att man inom ATP har att ta hänsyn till inkomsthistoriken i de enskilda fallen.

Folkpensionen och ATP utgör tillsammans ett enhetligt pensionssystem. Ju mer ATP byggs ut, desto klarare kommer folkpensionens syfte att bereda åldringarna en *minimitrygghet* att framstå. Vissa sammanjämnningar av pensionsbestämmelserna torde kunna göras snarast. En mera genomgripande reform kommer emellertid att medföra så betydande förändringar i fråga om förmåner att den måste ske över en längre tidsperiod. Enligt vilka principer sammanjämnningen skall ske måste bedömas mot bakgrund av allmänna överväganden om pensionssystemets innehåll. Standardfölsamhet för folkpensionen är angelägen också i framtiden och bör åstadkommas även i ett reformerat system. Det blir även aktuellt att höja ATP-taket, när standarden i samhället stiger.

Nuvarande familjepensionssystem bygger delvis på förlegade principer. De gällande reglerna för stöd till änkor är avpassade efter ett tidigare samhällssystem. Kvinnans ekonomiska beroende av mannen har efter hand minskat. Utvecklingen går stadigt mot en större jämställdhet för kvinnan i fråga om rätten till förvärvsarbete. Det kommer som följd härav att bli allt vanligare att kvinnan blir självförsörjande även som ålderspensionär. Om änkepensionen i sin nuvarande utformning skall kvarstå i ett framtida familjepensionssystem måste den kompletteras med en änklingspension, uppbyggd enligt samma regler. Redan preliminära överväganden ger emellertid vid handen att reglerna i ett sådant system

skulle bli mycket komplicerade. Det kan givetvis inte komma i fråga att minska nu utgående änkepensioner. Fråga är emellertid om det inte vore möjligt att konstruera ett pensionssystem utan änke- och änklingspensioner, där de behov som änkepensionen nu i vissa fall fyller kan tillgodoses. Det bör övervägas att ordna detta i ett system som bygger på principen om allmän egenpension.

Änkepensionen i nuvarande pensionssystem kan sägas ha följande funktioner: Folkpensionsdelen skall ge änkan en minimiförsörjning. ATP-delen skall ge änkan en rättvis andel i den avlidne mannens intjänade förmåner. Den ger också bidrag till efterlämnade barns försörjning.

Behov av folkpension i form av änkepension föreligger knappast i de fall änkan vid mannens bortgång kan försörja sig med inkomster av eget arbete. Minimiförsörjningen kan anses tryggad härigenom. Behov av sådan änkepensionsförmån föreligger däremot om änkan — eller en hemmadotter — har nedsatt arbetsförmåga och t. ex. på grund av sin ålder ej kan påräkna lämplig sysselsättning på arbetsmarknaden. Man får här tänka sig en generös prövning. Den pension som härigenom aktualiseras är en förtidspension, grundad på medicinska eller sociala indikationer. Annorlunda ställer det sig emellertid i de fall, då änkan vid mannens död har vårdnaden om barn i hemmet.

Skulle änkan ha vårdnaden om barn uppkommer ett särskilt pensionsbehov, som lämpligen kan tillgodoses med en försörjarpension. Försörjarpensionen, som bör utgå inom såväl folk- som tilläggspensioneringen och som inte får sammanblandas med barnpensionen, diskuteras vidare nedan.

Det kan övervägas att i ett framtida familjepensionssystem införa regler som ger änkan rätt till andel för *egen del* i mannens intjänade ATP-förmåner. Hennes krav härpå konkurrerar emellertid, i de fall mannen tidigare varit gift, med den frånskilda kvinnans krav. Det är ingalunda självklart att ankans rätt alltid skall anses väga tyngre än den frånskilda kvinnans. En möjlig fördelningsgrund för ersättningar till änkan resp. den frånskilda kvinnan från mannens ATP-förmåner vore en fördelning efter antalet år äktenskapet varat. En uppdelning av mannens ATP-förmåner medför att ersättningen till änka efter man som tidigare varit gift blir mindre än ersättningen till änka efter man med samma inkomsthistorik som ej varit gift tidigare. Denna nackdel bör dock inte anses särskilt allvarlig. Reformen kan endast genomföras på sikt, och avsikten är inte att nuvarande ankors förmåner skall minskas. I det nya läget bör en kvinna, som gifter sig med en skild man, redan vid äktenskapets ingående kunna överblicka sin kommande pension från mannen. En sådan anordning kan föra det goda med sig att vissa av de nuvarande s. k. spekulationsäktenskapen hindras. En särskild fråga är hur och när andelen resp. andelarna i mannens intjänade förmåner skall avlösas. Det kan övervägas att låta avlösning ske med engångsbelopp, som utbetalas vid bodelningen i samband med t. ex. hemskillnad eller äktenskapsskillnad, då ju en ev. ny hustrus rätt till förmånerna därigenom föregripes. Giftorätt bör bl. a. därför inte införas i folk- och tilläggspension.

Vi diskuterar nedan möjligheterna att ge den hemmavarande maken rätt att räkna pensionspoäng från den förvärvsarbetande makens inkomst. Detta får anses utgöra ett avgörande moment i egenpensionstanken. Om en sådan reform genomföres, synes kraven på ersättning för änkan resp. den frånskilda kvinnan för egen del ur mannens intjänade ATP-förmåner vid frånfälle ej vara särskilt starka. Det är sannolikt att föredra att er-

sättningstanken ej förverkligas och att efterlevnadsskyddet till änkan i stället konstrueras som en försörjningspension avseende efterlämnade barn.

Enligt nuvarande bestämmelser utgår änkepension från folkpensioneringen bl. a. till änkor, som har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, vilket (vilka) vid makens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan. Det behöver inte vara änkans eller den avlidnes barn. Det väsentligaste kravet är att änkan har den rättsliga vårdnaden om barnet (barnen). Änkepension från ATP utgår bl. a. i de fall den avlidne efterlämnat barn som också är barn till änkan. Det är här fråga om makarnas gemensamma barn. Någon åldersgräns för barnet är inte uppställd i vad gäller änkans rätt till pension.

Vid en jämförelse mellan nyssnämnda förutsättningar i gällande änkepensionssystem finner man att änkepensionen inom folkpensioneringen, men inte inom ATP, har utformats med beaktande av änkans försörjningsbörda vid makens bortgång. Enligt vår uppfattning är det motiverat att på sätt som skett i folkpensionssystemet även inom ramen för en allmän egenpension beakta det försörjningsbehov som uppkommer för ena maken vid den andres död. Detta kan ske — vid samtidigt avskaffande av änkepensionen — genom införandet av en *försörjarpension*, som skall utgå såväl inom folk- som inom tilläggs pensioneringen. Försörjarpensionen bör i stort utformas efter de regler som i förevarande avseenden nu gäller inom folkpensioneringen. Åldersgränsen bör dock justeras uppåt. Försörjarpensionen skall utbetalas till änkan eller änklungen. Äktenskapets längd bör ej utgöra förutsättning för pensionen. ATP-delen av försörjarpensionen bör innehålla bestämmelser som på sedvanligt sätt anknyter till inkomsthistoriken i de enskilda fallen.

Genom försörjarpensionen avses de omedelbara försörjningsbehov bli täckta som uppkommer vid någondera av två makars död. Emellertid uppkommer härvid även sekundära försörjningsbehov avseende någons av de båda makarnas barn i äktenskapet, i tidigare äktenskap eller utom äktenskapet, där detta (dessa) barn ej vårdas av den efterlämnade maken vid den andres död. Dödsfallet blir ekonomiskt kännbart för dessa barn om den avlidne varit underhållsskyldig. Riksdagen har emellertid tidigare avvisat tanken på att knyta en pension — det gällde pension åt fränskilda kvinnor — till förekomsten av underhållsbidrag. Den pension till komplettering av försörjarpensionen, varom här är fråga, bör därför inte utformas på detta sätt. En naturlig lösning av problemet står emellertid ev. att finna med utgångspunkt från gällande regler för barnpension från ATP. Dessa innebär att rätt till barnpension tillkommer den avlidnes barn under 19 år, oavsett om dessa är födda i eller utom äktenskapet.

Försörjarpensionen bör således kompletteras med en *barnpension*, som utgår efter generösa regler till alla barn till den avlidne. Reglerna för barnpension bör vara lika inom folk- och tilläggs pensioneringen. Dock bör anknytning ske till inkomsthistoriken i vad gäller ATP.

Försörjar- och barnpensionerna skall båda vara ordentligt tilltagna men kan till sitt belopp och till sin närmare konstruktion fastställas först efter ingående jämförelser mellan hur olika kombinationer utfaller.

Försörjarpensionen ersätter således änke- och änklingspensionerna (den senare finns f. n. ej). Genom konstruktionen av försörjarpensionen och de tänkta nya reglerna för barnpensionen nås en bättre överensstämmelse mellan reglerna i folk- och tilläggs pensioneringen. Den *omotiverade* favorise-

ringen av änkor i förhållande till frånskilda kvinnor, som nuvarande änkepensionslagstiftning innebär, försvinner i det föreslagna systemet.

En egenpensionsreform bör emellertid även ge en hemarbetande make *självständig pensionsrätt*. Arbete i hemmet anses i de flesta hänseenden likställt med förvärvsarbete utom hemmet. Det gäller emellertid inte i pensionshänseende. Det får anses omotiverat att den av makarna som stannar hemma antingen för vård av barn eller av annat skäl därigenom helt undantages möjligheten att intjäna egen pensionspoäng. Det är angeläget att den hemmavarande maken beredes självständig pensionsrätt. Endast härigenom undviks många av de komplikationer som pensionssystemet eljest innebär. F. n. berövas t. ex. en hemarbetande kvinna i vissa fall sin pensionsrätt vid skilsmässa. Någon måste i regel stanna hemma för vård av små barn. Beslut härom — underförstått eller uttalat — sker i samförstånd mellan makarna. En följd av detta beslut kunde exempelvis vara att den hemmavarande maken tillerkännes pensionsrätt från den förvärvsarbetandes lön. En uppdelning av dennes pensionsrätt skulle emellertid inte behöva begränsas till de fall, då vistelsen i hemmet är föranledd av vårdnadsbehov. Även i andra fall får nämligen beslut om att någon av makarna skall stanna hemma förutsättas ske i samråd mellan makarna. Det kan övervägas att generellt ge den hemmavarande maken rätt till egenpension från den andres lön.

Egenpensionen kan ta formen av en uppdelning av pensionspoäng mellan makarna. Härigenom uppnår man att den sammanlagda pensionen för makarna — om äktenskapet består — blir lika stor som ifall pensionspoäng endast skulle tillgodoräknas den förvärvsarbetande. Om äktenskapet upplöses, behåller vardera maken sin intjänade del av den förvärvsarbetandes pensionsrätt. Ett egenpensionssystem, konstruerat på detta sätt, löser således pensionsfrågan såväl för den hemarbetande husmodern som för den frånskilda kvinnan och tar dessutom hänsyn till att könsrollerna i framtiden inte kommer att te sig lika självklara som tidigare. Nackdelarna med denna konstruktion är att den förvärvsarbetande maken under vissa förutsättningar kan förlora en del av sin egenpension. Metoder för att eliminera denna nackdel bör undersökas.

En särskild fråga är huruvida en hemarbetande kvinna eller man som sammanlever med en person av motsatt kön utan att vara gift med denne skall kunna intjäna pension. Enligt vår mening borde det övervägas att öppna en möjlighet till en lösning av denna fråga exempelvis genom att den förvärvsarbetande parten medelst skriftlig förbindelse avstår från pensionspoäng till den hemmavarande som om de varit gifta.

Problem uppkommer i de fall den hemmavarande maken förvärvsarbetar på deltid. Det måste anses angeläget att undvika regler som gör deltidsarbete mindre lönsamt med hänsyn till pensionsrätten. Om man nämligen t. ex. tillerkände ena maken pensionsrätt från den andre makens pension endast i de fall den förstnämnda maken inte har egen deklarerad inkomst eller har en inkomst som understiger basbeloppet skulle en deltidsarbetande make komma att bli särskilt orättvist behandlad. Det får inte bli så att han samtidigt uteslutes från rätten till andel i den förvärvsarbetande makens pension och inte intjänar några egna pensionspoäng. Specialbestämmelser bör särskilt beakta deltidsarbete. Dessa kan tänkas utformade så att en make med låg inkomst får viss rätt till egenpension från den andra maken så länge inkomsten understiger en viss nivå. Denna fråga måste utredas särskilt.

Hur egenpensionsreformen närmare skall utformas kan inte avgöras förrän efter en kartläggning av olika alternativ. Utredning bör också ske av frågan hur pensionsrätten från en förvärvsarbetande make bör gestaltas i de fall denne varit gift tidigare och pensionsrätt intjänats efter samma regler i det tidigare äktenskapet.»

Under framhållande av att det inte är något färdig förslag till allmän egenpension sammanfattar motionärerna sitt förslag på följande sätt:

»1. *Självständig pensionsrätt* tillerkännes hemarbetande eller deltidsarbetande make.

2. En ordentligt tilltagen *försörjarpension* införs som ersättning för änkepension och änklingspension (den senare utgår f. n. inte). Försörjarpensionen grundas på förekomsten av barn i den efterlämnade makens vård.

3. Om den efterlämnade maken ej har barn i sin vård skall han — där han inte redan förvärvsarbetar — ges en verklig chans att vinna inträde i förvärvslivet. Om sådana åtgärder efter bedömning i det särskilda fallet inte skulle ge resultat, bör den efterlämnade maken ges rätt till *förtidspension* från folkpensioneringen. Denna förtidspension kan vara föranledd av medicinska eller sociala indikationer och bör även kunna utgå till hemmadöttrar och jämförliga kategorier. Man får även här tänka sig en generös prövning.

4. *Barnpension* bör utgå efter generösa regler till den avlidne makens barn.

5. Vid systemets utformning bör lika regler inom *folk- och tilläggs-pensioneringen* eftersträvas.

Övergångstiden mellan nuvarande och här diskuterade pensionssystem kan väntas bli lång. Änkepensionen förutsättes bli avskaffad utan att nu utgående änkepensionsförmåner rubbas. I övergångsbestämmelserna bör föreskrivas att den gamla typen av änkepensioner successivt avskaffas i samband med att här föreslagna, mera fördelaktiga system för ånkorna införes. Övergångsbestämmelserna bör särskilt beaktas vid den föreslagna utredningen. Då bör de problem som gäller nuvarande inkomstprövning av äldre änkepensioner även undersökas.»

Gällande bestämmelser

Folkpensioneringen

Alderspension utgår i princip från och med den månad, varunder den försäkrade fyller 67 år och utgjorde den 1 juli 1966 4 585 kronor för ensam ålderspensionär och 7 150 kronor för ett pensionärspär.

Om den försäkrades arbetsförmåga på grund av bl. a. sjukdom är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig, utgår *förtidspension* för tid före den månad, då han fyller 67 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom. Är nedsättningen av arbetsförmågan inte att anse såsom varaktig men kan den antagas bli bestående avsevärd tid, kan den försäkrade erhålla folkpension i form av sjukbidrag, som är begränsat till viss tid men för vilket i övrigt gäller samma regler som beträffande förtidspension. Beroende på graden av arbetsförmågans nedsättning kan förtidspensionen vara hel eller utgöra två tredjedelar eller en tredjedel

av hel pension. Hel förtidspension utgör samma belopp som ålderspension, vilken uttages vid 67 års ålder.

Beträffande *familjepensioneringen* gäller att en änka har rätt till folkpension i form av änkepension under förutsättning att hon antingen uppnått 36 års ålder vid mannens död och varit gift med honom minst fem år eller har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn under 16 år, som vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan. Upphör änkan att ha barn under 16 år i hemmet, skall vid bedömandet av hennes rätt till pension i fortsättningen anses som om mannen avlidit, då barnet upphörde att påverka rätten till pension, och äktenskapet varat t. o. m. nämnda tidpunkt.

Änkepensionen utgör för änka, som vid mannens död eller den därmed jämställda tidpunkten fyllt 50 år, samma belopp som ålderspension från 67 år för en ensam ålderspensionär. För annan änka minskar pensionen med $1/15$ för varje år, varmed änkans ålder vid mannens död eller den tidpunkt då hon upphörde att ha barn under 16 år i hemmet understeg 50 år.

Om en kvinna blivit änka efter den 30 juni 1960, utgår änkepensionen utan inkomstprövning. För änkor, vilkas män avlidit före den 1 juli 1960, är pensionen däremot inkomstprövad. Om dödsfallet inträffat under tiden den 1 juli 1958—den 30 juni 1960, är dock viss del av pensionen, det s. k. garantibeloppet, fri från inkomstprövning. Garantibeloppet utgör, om dödsfallet inträffat under tiden den 1 juli 1958—den 30 juni 1959, en tredjedel och, om dödsfallet inträffat under tiden den 1 juli 1959—den 30 juni 1960, två tredjedelar av det belopp som skulle ha utgått utan inkomstprövning.

Änkepension indrages, om änkan ingår nytt äktenskap, men börjar ånyo utgå, om det nya äktenskapet upplöses inom fem år.

I förekommande fall kan änkepension förhöjas med kommunalt bostadstillägg.

Uppfyller en änka förutsättningarna för rätt till både förtidspension och änkepension, utgår efter hennes eget val en av dessa pensioner. Fr. o. m. den månad då änkan fyller 67 år utbytes änkepensionen mot ålderspension.

Med änka likställes i fråga om rätt till änkepension ogift eller frånskild kvinna eller änka, som stadigvarande sammanbodde med ogift eller frånskild man eller änkling vid dennes död och som varit gift med eller har eller har haft barn med honom. Däremot äger en kvinna inte rätt till änkepension efter sin make, om hon levde åtskild från honom vid hans död och efter det sammanlevnaden upphörde stadigvarande sammanbott med en annan man, med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn.

Barnpension utgår till barn under 16 år, som mist sin fader eller moder eller båda föräldrarna, under förutsättning att barnet är svensk medborgare och stadigvarande vistas här i riket. Rätt till barnpension föreligger dock inte, om barnet är adopterat av annan än den avlidne eller dennes make, och ej heller för barn utom äktenskap, om den avlidne enligt avtal, som är

bindande för barnet, åtagit sig att till dess underhåll utge visst belopp en gång för alla. Barnpension utgör för år räknat tjugufem procent av basbeloppet. För barn, vars båda föräldrar avlidit, utgör dock barnpensionen trettiofem procent av basbeloppet.

Försäkringen för tilläggspension

Försäkringen för tilläggspension avser att bereda ålderspension, förtidspension och familjepension utöver folkpensionen. Rätten till tilläggspension grundas på inkomsten av det förvärvsarbete, som den försäkrade utför under sin aktiva tid, och pensionen är avvägd i förhållande till denna inkomst.

Den inkomst, som blir pensionsgrundande inom tilläggspensioneringen, är den försäkrades inkomst av förvärvsarbete under åren fr. o. m. det då han fyller 16 år t. o. m. det då han fyller 65 år. Förvärvsarbetsinkomsterna indelas i inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete. Med inkomst av annat förvärvsarbete avses inkomst av här i riket bedriven rörelse, inkomst av här belägen jordbruksfastighet, som brukas av den försäkrade, samt ersättning för arbete för annans räkning, allt i den mån inkomsten inte är att hänföra till inkomst av anställning. Inkomst av något av de nu nämnda slagen, som inte uppgår till 500 kronor för år, medräknas ej. Till grund för inkomstberäkningen för visst år lägges den försäkrades taxering till statlig inkomstskatt för året.

Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar summan av inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete i den mån summan överstiger en viss minimigräns, det vid årets ingång gällande basbeloppet, vilket utgör 4 000 kronor i 1957 års penningvärde. Basbeloppet avräknas i första hand mot inkomst av anställning. Maximigränsen för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten utgör 7,5 gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet, dvs. 30 000 kronor i 1957 års penningvärde. Belopp från vilket sålunda skall bortses avräknas i första hand å inkomst av annat förvärvsarbete.

För varje år, för vilket pensionsgrundande inkomst fastställts för en försäkrad, tillgodoräknas honom pensionspoäng. Dessa utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång. I den mån den pensionsgrundande inkomsten härrör från inkomst av annat förvärvsarbete tillgodoräknas den försäkrade pensionspoäng i regel endast såvida tilläggspensionsavgift för året till fullo erlagts inom föreskriven tid.

Ålderspension utgår fr. o. m. den månad, under vilken den försäkrade fyller 67 år med möjlighet till förtida eller uppskjutet pensionsuttag efter samma regler som inom folkpensioneringen. Storleken av den ålderspension, som börjar utgå vid 67 års ålder utgör 60 % av produkten av basbeloppet för den månad, för vilken pensionen skall utges, och medeltalet av de pensionspoäng som tillgodoräknats den försäkrade, eller, om pensionspoäng

tillgodoräknats honom för mer än 15 år, medeltalet av de 15 högsta poäng-talen (femtonårsregeln). Har pensionspoäng tillgodoräknats honom för mindre än 30 år, skall dock nämnda produkt minskats med $1/30$ för varje år, som antalet poängår understiger 30 år (trettioårsregeln). I fråga om dem som är födda år 1923 eller tidigare gäller särskilda övergångsbestämmelser, som innebär att personer födda 1914 och senare har möjlighet att förvärva full pension, medan de som är födda 1896—1913 maximalt kan få så många tjugondelar av full pension som antalet år fr. o. m. 1960 t. o. m. det då vederbörande fyller 65 år.

Om den försäkrades arbetsförmåga på grund av bl. a. sjukdom är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig, utgår *förtidspension* för tid före den månad, då han fyller 67 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom. Är nedsättningen av arbetsförmågan inte att anse såsom varaktig men kan den antagas bli bestående avsevärd tid, kan den försäkrade erhålla tilläggspension i form av sjukbidrag, som är begränsat till viss tid men för vilket i övrigt gäller samma regler som beträffande förtidspension. Beroende på graden av arbetsförmågans nedsättning kan förtidspensionen vara hel eller utgöra två tredjedelar eller en tredjedel av hel pension.

En ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension från tilläggspensioneringen är att den försäkrade kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid före det år, då pensionsfallet inträffat.

Storleken av hel förtidspension motsvarar i princip den ålderspension, som den försäkrade skulle bli berättigad till vid 67 års ålder. För beräkningen gäller särskilda regler.

Då en förtidspensionär uppnår 67 års ålder, utbytes förtidspensionen mot ålderspension.

En försäkrad änka och barn har rätt till *familjepension* efter honom, under förutsättning att han vid sin död var berättigad till förtidspension eller ålderspension från tilläggspensioneringen eller att han skulle ha varit berättigad till förtidspension, om hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som kräves för rätt till sådan pension.

Änkepension utgår till änka efter den försäkrade, om äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast den dag, då den försäkrade fyllde 60 år. Efterlämnar den försäkrade barn som också är barn till änkan, är änkan, oavsett om barnet är minderårigt eller uppnått vuxen ålder, berättigad till änkepension även om nyssnämnda förutsättningar inte är uppfyllda. Änkepensionsrätten upphör om änkan gifter om sig. Upplöses äktenskapet inom fem år börjar pensionen utgå på nytt.

Änkepensionen utgör en viss procent av den avlidnes egenpension, dvs. den förtids- eller ålderspension, som utgick till den avlidne, eller — om sådan pension ej utgick — den förtidspension, som han skulle ha erhållit, därest rätt till hel sådan pension inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Även om

den avlidne åtnjöt partiell förtidspension, beräknas änkepension med utgångspunkt från hel förtidspension. Var han ålderspensionär, räknar man med en ålderspension av den storlek, som gäller vid uttag från 67 års ålder. Änkepensionens storlek är i övrigt beroende av om den försäkrade efterlämnar barn, som är berättigat till pension efter honom. Finns inte något pensionsberättigat barn, är änkepensionen 40 % av den försäkrades nyssberörda egenpension. Efterlämnar den försäkrade pensionsberättigat barn är änkepensionen 35 % av samma pension.

Barnpension tillkommer försäkrads barn under 19 år. Rätt till barnpension föreligger dock inte, om barnet är adopterat av annan än den avlidne eller dennes make, och ej heller för barn utom äktenskap, om den avlidne enligt avtal, som är bindande för barnet, åtagit sig att till dess underhåll utge visst belopp en gång för alla. Storleken av barnpensionen är beroende av huruvida pensionsberättigad änka finns samt av familjemedlemmarnas antal. Efterlämnar en man änka och ett pensionsberättigat barn, blir barnets pension 15 % av faderns egenpension. Är ett barn ensamt pensionsberättigat, blir barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension. Finns flera barn än ett, ökas de nu angivna procenttalen med 10 för varje barn utöver det första, och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen.

Flera familjepensioner kan inte utgå samtidigt till samma person. Är någon för samma månad berättigad till flera tilläggspensioner i form av familjepension — t. ex. barnpension efter dels fader dels moder eller änkepension och barnpension — utgives sålunda endast den största av dem. En kvinnas rätt till änkepension påverkas emellertid inte av att hon samtidigt är berättigad till förtidspension eller ålderspension från tilläggspensioneringen.

Viss tidigare behandling

Enligt lagen om allmän försäkring (14 kap. 7 §) skall samordning ske mellan olika familjepensionsförmåner men inte mellan familjepension och egenpension. Den försäkrades rätt till änkepension påverkas alltså inte av att hon samtidigt är berättigad till egenpension — förtids- eller ålderspension — från tilläggspensioneringen. Änkepension från folkpensioneringen kan däremot aldrig utgå samtidigt med folkpension i form av förtids- eller ålderspension. Bestämmelserna i denna del och i vad avser sammanträffande av barnpensioner bygger på förslag av socialförsäkringskommittén, som anförde (SOU 1961:29):

»Rätt till invalidpension, sjukbidrag eller änkepension föreligger enligt FPL inte, sedan rätt till ålderspension inträtt. Förutsättningarna för rätt till invalidpension och sjukbidrag kan inte föreligga samtidigt. Hustrutillägg kan utgå endast till hustru, som själv ej åtnjuter folkpension. Samtidig rätt till mer än en änkepension kan föreligga men i sådant fall utgår endast

en av dem. Rätt samtidigt till såväl invalidpension eller sjukbidrag som änkepension kan också föreligga men därvid utgives endast en av dessa förmåner. På grund av nu angivna, för olika sammanträffandefall varierande regler i FPL kan en person för samma månad uppbära endast en av ifrågavarande folkpensionsförmåner.

Rätt till förtidspension föreligger enligt TPL endast för tid före den månad, då den försäkrade fyller 67 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom. Någon motsvarande övre gräns för rätt till änkepension enligt TPL föreligger däremot inte. Rätt till sådan pension kan sålunda föreligga samtidigt med rätt till ålderspension enligt samma lag. Vidare kan förutsättningarna vara uppfyllda samtidigt för rätt till förtidspension, änkepension, barnpension efter fader och barnpension efter moder. I 43 § TPL stadgas emellertid att om någon för samma månad är berättigad till flera pensioner enligt denna lag, så utgives endast den största av dem eller, om samtliga eller de största är lika stora, en av dessa, i första hand ålders- eller förtidspensionen.

I förarbetena till 43 § TPL (prop. nr 100/1959) har emellertid uttalats att utformningen av 43 § inte är slutgiltig utan får omprövas i samband med nästa reformetapp. Departementschefen framhöll också, att spørsmålet huruvida familjepension skall kunna utgå även jämsides med annan pension från tilläggs pensioneringen hörde till de frågor, som han avsåg att hänskjuta till 1958 års socialförsäkringskommitté för utredning. I den av riksdagen godkända reservationen av herr Strand m. fl. till särskilda utskottets utlåtande (nr 1) underströks vikten av att så sker och att utredningen bedrivs så skyndsamt att resultatet kan föreligga innan förmåner skall börja utgå från försäkringen.

Kungl. Maj:t har den 28 maj 1959 till kommittén överlämnat särskilda utskottets utlåtande (nr 1) i anledning av bl. a. ovannämnda proposition.

Vid övervägande av här aktuella samordningsproblem har kommittén funnit anledning saknas att frångå den nuvarande principen i FPL att en person aldrig kan samtidigt uppbära mer än *en* folkpension, antingen egenpension eller familjepension. Vad beträffar tilläggs pensioneringen kan emellertid enligt kommitténs mening anföras starka skäl för att vid sammanträffande mellan egenpension och familjepension båda skall kunna utgå.

De för de statsanställda gällande pensionsbestämmelserna har i viss utsträckning använts som förebild för tilläggs pensionssystemet och enligt dessa bestämmelser kan såväl egenpension som familjepension samtidigt utgå.

Enligt bestämmelserna i TPL — vilka inte på denna punkt av statsmakterna betraktats såsom provisoriska — utgår full änkepension helt oberoende av de inkomster änkan samtidigt kan ha av anställning eller av annat förvärvsarbete. Dessa inkomster — utöver basbeloppet — är pensionsgrundande och medför avgiftsplikt enligt TPL. Det förhållandet att arbetsinkomsten sedermera faller bort och ersättes av egenpension i form av förtidspension eller ålderspension kan då inte rimligen tagas till intäkt för att draga in änkepensionen, till vilken rätt grundats genom den avlidne mannens försäkring enligt TPL.

Den nuvarande regeln i 43 § TPL kan vidare sägas innebära ett icke önskvärt incitament för en anmälan om undantagande enligt 36 § samma lag från gift kvinnlig företagare, som i denna egenskap kan tjäna in egenpension från tilläggs pensioneringen, men finner det icke motiverat att erlagga avgift för denna pensionering. Hon får nämligen ingen eller obetyd-

lig valuta för avgiften, eftersom hon inte kan få både egenpension och änkepension efter mannen.

Kommittén anser av anförda skäl att egen- och familjepension enligt TPL bör kunna utgå samtidigt. Frågan är då om båda pensionerna bör utges fullt ut eller om endera av dem bör reduceras. Enligt 7 § 5 mom. statens allmänna tjänstepensionsreglemente utgives i sådant fall egenpensionen helt, medan familjepensionen reduceras med egenpensionen, dock att därvid minst $\frac{3}{4}$ av familjepensionen skall utgå. Det ligger då nära till hands att införa en motvarande reduktionsregel i TPL. Emellertid kan sägas att en reduktion redan skett inom den allmänna pensioneringen. För det första faller den i änkepensionen ingående folkpensionsdelen bort, om egenpension från folkpensioneringen skall utgå. Vidare får en ensam änka eller ett ensamt barn enligt det statliga pensionsreglementet i princip 50 procent av den avlidnes pension, medan vederbörande enligt TPL får endast 40 procent. Änka och ett barn får enligt pensionsreglementet 70 procent av den avlidnes pension, medan de enligt TPL får endast 50 procent av hans pension. Motsvarande skillnad kvarstår även om antalet förmånsberättigade är flera.

Kommittén förordar att vid sammanträffande mellan egenpension (dvs. förtids- eller ålderspension) och familjepension (dvs. änke- eller barnpension) enligt TPL båda pensionerna skall utgå fullt ut.

Såvitt nu kan bedömas kommer genomförandet av kommitténs förslag på denna punkt att medföra en utgiftsökning för tilläggspensioneringen, som på längre sikt torde uppgå till några få procent.

Som framgår av det ovan anförda kan det bli aktuellt även med sammanträffande mellan flera familjepensioner, t. ex. två barnpensioner eller änke- och barnpensioner.

Vad beträffar det förstnämnda fallet vill kommittén erinra om att barn, som förlorat båda sina föräldrar, enligt FPL får högre pension än barn, som förlorat endast den ene av dem, nämligen 1 400 kr. i stället för 1 000 kr. om året. Vidare må framhållas att barnpensionerna enligt 26 § TPL beräknas efter högre procenttal, om den avlidne inte efterlämnat pensionsberättigad änka, nämligen 40 procent för ett barn och 10 procent för varje barn utöver det första. Finnes samtidigt änka med änkepensionsrätt, blir procenttalen för barnen 15 för första barnet och 10 för varje barn därutöver. Med hänsyn till vad sålunda anförts anser kommittén anledning saknas att utgiva dubbla barnpensioner enligt TPL. Vid sammanträffande mellan två barnpensioner enligt TPL bör sålunda alltjämt gälla att endast den största av dem utgives eller, om de är lika stora, en av dem (efter den pensionsberättigades val).»

Bestämmelserna om änkepensionens storlek inom tilläggspensioneringen bör ses i samband med reglerna om storleken av barnpension. Reglerna är så uppbyggda, att den samlade familjepensionen utgör viss procentuell andel av den pension som den försäkrade var berättigad till eller skulle ha kommit i åtnjutande av, om rätt till hel förtidspension inträtt för honom vid tidpunkten för dödsfallet. En enda pensionsberättigad efterlevande — antingen den är barn eller änka — får i familjepension 40 procent av den avlidnes egenpension. Två pensionsberättigade får 50 procent o. s. v.

Av viss betydelse för frågan om relationen mellan änkepension och ål-

derspensionen för två makar synes direktiven för pensionsförsäkringskommittén vara. I dessa uttalas:

»Kommittén bör ompröva den av statsmakterna fastställda avvägningen av pensionsbeloppen för två pensionsberättigade makar i förhållande till det pensionsbelopp som gäller för en ensam pensionär. Enligt lagen om allmän försäkring skall pensionen till två pensionsberättigade makar utgöra 150 % av pensionen för en ensam pensionär. Beslutet om detta relationstal fattades år 1958 efter ett enhälligt förslag av allmänna pensionsberedningen. Fr. o. m. den 1 juli 1965 utgör pensionen för två makar 6 370 kr. eller drygt 156 % av det för en ensam pensionär gällande beloppet som är 4 075 kr. Den i lagen om allmän försäkring angivna relationen mellan pensionen för en ensam pensionär och pensionen för två makar har inte varit vägledande vid de beslut om standardhöjningar som fattats de senaste åren. Det torde stå klart att den bör justeras. Det kan erinras om att enligt reglerna i 1946 års folkpensioneringslag pensionen för ett pensionärspar skulle vara 160 % av pensionen till en ensam pensionär.»

I motion vid 1964 års riksdag påtalades, att det utgår änke- men ej änklingspension samt att barnpensionen är oförmånligare efter manlig än efter kvinnlig arbetstagare. Motionärerna menade, att möjligheterna att åstadkomma likformighet i nämnda avseenden borde undersökas. Vidare förordades i motionen en omprövning även i andra hänseenden av efterlevandeskyddet i pensionssystemet. Det borde enligt motionärerna uppställas krav på att efterlevande make skulle ha uppnått viss ålder för att äga rätt att uppbära efterlevandepension. Dessutom borde, anförde motionärerna, ett uppskjutande av pension till efterlevande make kompletteras med förslag om höjning av barnpensionsbeloppen.

Andra lagutskottet uttalade vid detta tillfälle:

»Frågorna om änkepensioner till frånskilda och om änklingspensioner har varit föremål för behandling såväl i riksdagen som i andra sammanhang vid ett flertal tillfällen under senare år. I sitt av riksdagen i denna del godkända utlåtande nr 27 år 1962 tillstyrkte andra lagutskottet, att spörsmålen underkastades en förutsättningslös utredning. Pensionsförsäkringskommittén har sedermera fått i uppdrag att utreda nämnda frågor.

Frågan om änklingspensioner är således föremål för utredning inom pensionsförsäkringskommittén. För den händelse utredningen föreslår införande av sådana pensioner torde den även komma att behandla den i motionen påtalade olikheten mellan barnpension efter manlig och kvinnlig arbetstagare. Vid behandlingen av frågan om änkepensioner till frånskilda kvinnor kan kommittén få anledning till principuttalanden som får betydelse för övriga i motionen upptagna spörsmål.

Med hänsyn till vad sålunda anförts anser utskottet icke skäl föreligga för något riksdagens initiativ i anledning av motionen.»

Beträffande åldersgränsen för barnpensioner kan nämnas, att *socialpolitiska kommittén* i sitt i november 1963 avgivna betänkande *Trygghet för barns underhåll* anförde om åldersgränsen:

»Kommittén anser att frågan om höjning av den övre åldersgränsen för rätt till bidragsförskott från 16 till 18 år är ett problem som ej bör be-

dömas isolerat. Det bör naturligen ses i samband med åldersgränserna för rätt till andra sociala förmåner, såsom allmänt barnbidrag, studiebidrag samt barnpension och barn tillägg från folkpensioneringen. Kommittén vill här erinra om den promemoria rörande åldersregler inom skatte- och socialpolitiken, som tillkommit efter samråd mellan studiehjälpsutredningen och socialpolitiska kommittén och publicerats i betänkandet om bättre studiehjälp (SOU 1963:48 bil. 4, sid. 180 o. f.). Kommittén finner det inte möjligt att i detta sammanhang företa en allmän omprövning av dessa åldersregler. Kommittén ifrågasätter därför nu ingen ändring av 16-årsgränsen, när det gäller rätt till bidragsförskott.

Det bör övervägas att vid lämplig tidpunkt i särskild ordning föranställa om en utredning rörande åldersreglerna för olika familjesociala förmåner och förpliktelser. En utgångspunkt bör därvid vara de förändringar som äger rum i fråga om frekvensen av utbildning och självförsörjning bland ungdomar över 16 år.»

Vid remissbehandlingen av socialpolitiska kommitténs förslag framhöll *familjerättskommittén* önskvärdheten av att åldersgränsen bestämdes till 18 år. Samma mening kom till uttryck i yttranden från *länsstyrelsen i Jämtlands län* och från ett stort antal *barnavårdsnämnder*. *Länsstyrelserna i Östergötlands och Kristianstads län* uttalade sin anslutning till kommitténs uppfattning att frågan om eventuell höjning av åldersgränsen borde anstå tills vidare och tagas upp på nytt i samband med en allmän översyn av åldersreglerna för rätt till sociala förmåner.

Föredraganden, statsrådet Lindström, anförde följande.

»Enligt min mening är det angeläget att man i görlig mån samordnar bidragsförskottet med andra sociala förmåner. Såsom framgått av det föregående har det varit en riktpunkt vid utformandet av den nya lagen om bidragsförskott att man inte fjärrar folkpensioneringens barnpension och bidragsförskott från varandra genom olikheter i reglerna som inte är betingade av skillnader i förmånernas natur. Det är ingalunda givet, att bidragsförskott bör utgå för ett barn, som efter grundskolan går ut i förvärvsarbete. Fortsätter barnet sin utbildning, träder reglerna om studiehjälp i tillämpning. Jag ansluter mig till kommitténs förslag att inte isolerat för bidragsförskotten vidta någon ändring av den hittillsvarande 16-årsgränsen.»

I början av år 1965 tillsattes *familjepolitiska kommittén* för utredning av frågan om samhällets ekonomiska stöd åt barnfamiljerna. Efter en redogörelse för *familjeberedningens* promemoria *Ökat stöd till barnfamiljer* (SOU 1964:36) anføres i direktiven för utredningen följande.

»Familjeberedningens promemoria har hösten 1964 varit föremål för en omfattande remissbehandling och därvid i allmänhet fått ett klart positivt gensvar. Väsentliga synpunkter har framkommit på bl. a. differentieringsfrågan och effekten på mödrarnas förvärvsarbete av det tänkta nya vårdbidraget. En så gott som enhällig remissopinion synes utgå ifrån att samhällets åtgärder till förmån för barnen är de mest produktiva bland investeringar. Jag delar denna uppfattning och anser tiden nu mogen för en närmare utredning av samhällets ekonomiska stöd åt barnfamiljerna.

Servicefrågorna bör dock lämnas utanför, då de prövas i annan ordning. För att verkställa utredningen om det ekonomiska familjestödet bör särskilda sakkunniga tillkallas.

För fullgörande av sitt omfattande uppdrag bör de sakkunniga skaffa sig en god överblick över förefintliga stödformer och deras effekt, studera den inbördes avvägningen och pröva behovet av ändring och utbyggnad av dem.»

I direktiven anföres vidare bl. a. följande.

»Huvuduppgiften för de sakkunniga bör vara att undersöka effektiviteten av olika stödformer och pröva deras inbördes sammansättning och avvägning inom ramen för vissa alternativ för samhällets totala stöd till barnfamiljerna. De familjepolitiska åtgärder som nu är inriktade på att direkt stödja barnfamiljernas ekonomi — barnbidragen, familjebostadsbidragen, moderskapsförsäkringen och bidragsförskotten — kan under nästa budgetår beräknas kosta drygt två miljarder kr. Genom att variera stödformernas sammansättning och nivå bör ett antal utbyggnadsalternativ utarbetas.»

I frågan om kvinnans ålder m. m. som förutsättning för änkepension uttalade *andra lagutskottet* i sitt av riksdagen godkända *utlåtande nr 13 år 1966*:

»Utskottet anser, att det finns skäl som talar för den av motionärerna hävdade meningen, att kravet på att äktenskapet varat minst fem år för att grunda rätt till änkepension inom tilläggs pensioneringen utgör tillräcklig spärr mot missbruk av försäkringen i denna del. Den av motionärerna aktualiserade frågan torde därför böra bli föremål för utredning. Pensionsförsäkringskommittén har enligt sina direktiv att verkställa utredning om änkepensioner till fränskild kvinna och om änklingspensioner. Då de överväganden som härvid kan komma i fråga synes kunna få betydelse även för det i motionerna upptagna spörsmålet, anser utskottet det lämpligt, att kommittén får i uppdrag att förutsättningslöst utreda frågan om sextioårsgränsen inom tilläggs pensioneringen.»

I *motioner vid 1964 års riksdag* hemställdes om förslag till sådan ändring i lagen om allmän försäkring, att rätt till änkepension inom tilläggs pensioneringen kunde tillkomma även sådan sammanboende kvinna som hade rätt till änkepension inom folkpensioneringen.

Andra lagutskottet yttrade i anledning av motionerna i sitt av riksdagen godkända *utlåtande nr 55 år 1964*:

»Enligt utskottets mening finns skäl som talar för att överensstämmelse bör råda mellan tilläggs pensioneringen och folkpensioneringen. Det av motionärerna aktualiserade spörsmålet förtjänar därför beaktande. De samordningsproblem och övriga frågor som härvidlag kan uppkomma torde emellertid kräva ingående överväganden. Spörsmålet synes därför böra bli föremål för utredning, t. ex. inom pensionsförsäkringskommittén. Utskottets uttalanden synes böra bringas till Kungl. Maj:ts kännedom.»

Kungl. Maj:t har sedermera överlämnat motionerna till pensionsförsäkringskommittén.

Beträffande pensionsfrågorna för de fränskilda kvinnorna, änklingsarna och övergångsänkorna kan i likhet med vad som gjorts i de nu aktuella

motionerna hänvisas till att dessa frågor faller under pensionsförsäkringskommitténs uppdrag.

I direktiven till *pensionsförsäkringskommittén* anföres beträffande änkepensioner till frånskild kvinna och änklingspensioner:

»En ny lösning av frågan om frånskildas pensionsrätt får sökas utifrån de allmänna principer, på vilka pensionssystemets regler om familjepensioner vilar. Det bör vara en riktpunkt för utredningsarbetet att reglerna om frånskilda kvinnors rätt till änkepension skall låta sig infoga i den ram som det allmänna pensionssystemet för närvarande ger. Man bör slå vakt om pensionssystemets enhetlighet och således undvika att införa nya skillnader mellan folk- och tilläggspensioneringen när det gäller förutsättningarna för rätt till familjepension. Vidare bör gällande bestämmelser om familjestöd i annan form än pension och den familjerättsliga lagstiftningen beaktas. Utredningen bör belysa hur en pensionsreform skall passas in i ett större familjepolitiskt sammanhang.

Utredningen bör pröva frågan om en komplettering av familjepensioneringen med änklingspensioner.»

I *motioner till 1961 års riksdag* yrkades att frågan om självständig pensionsrätt för hemarbetande husmödrar skulle utredas. Motionerna avslogs i enlighet med vad *andra lagutskottet i utlåtande nr 56* hemställt. Utskottet anförde:

»Såsom motionärerna påpekat är frågan svårlöst och inrymmer ett flertal problem. Först må framhållas svårigheten att såväl i allmänhet som i det enskilda fallet göra en rättvisande uppskattning i penningar av värdet av husmödrars arbete i hemmet. Såsom grund för pensionsberäkningen synes en sådan uppskattning nödvändig. Vidare bör understrykas, att en eventuell pension till husmödrar liksom annan ATP-pension i princip måste vara avsedd att ersätta inkomstbortfallet när den försäkrade drar sig tillbaka från arbetslivet. Att inom ett obligatoriskt pensionssystem bestämma generell pensionsålder för hemarbetande husmödrar, även om variationer inom vissa gränser skulle kunna tänkas, synes svårligen kunna ske. Härtill kommer problemet med avgifterna för en sådan pensionering. Dessa skulle komma att drabba familjens kontantinkomster, d. v. s. regelmässigt makens arbetsförtjänst bland annat under den tid då i många fall familjens kostnader för barnens underhåll och uppfostran är stora. Att obligatoriskt ålägga sådan avgiftsbelastning synes varken lämpligt eller genomförbart. För de flesta familjer, i synnerhet barnfamiljerna, måste det framstå som mera angeläget att kunna disponera större del av mannens arbetsförtjänster under den aktiva åldern än att bygga på ålderstryggheten utöver de förmåner som familjen är tillförsäkrad genom folkpensioneringen och mannens ATP-pension.

Även om skäl kan anföras för motionärernas yrkande finner sig utskottet på grund av det anförda icke kunna biträda motionsyrkandet. I sammanhanget vill utskottet erinra om att möjlighet att genom frivillig försäkring åvägbringa självständig pensionsrätt för hemarbetande husmödrar finnes såväl genom pensionsstyrelsens frivilliga försäkring som genom enskild pensionsförsäkring.»

Även *1962 års riksdag* hade i anledning av *motioner* att ta ställning till

frågan om självständig pensionsrätt för hemarbetande husmödrar. Ett av önskemålen i motionerna var att det måtte beredas möjlighet för husmödrar att tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid, då de lämnat sitt förvärvsarbete för att taga vård om sina minderåriga barn. Dessa gratispoäng skulle medföra rätt till såväl förtidspension som ålderspension.

Andra lagutskottet, som beträffande gratispoäng till dem som bedriver studier eller annan utbildning eller undergår värnpliktstjänstgöring uttalade att detta innebar ett avsteg från den inom tilläggs pensioneringen grundläggande principen om förvärvsinkomst såsom förutsättning för pension, anförde i sitt av riksdagen godkända *utlåtande nr 27* angående ovannämnda önskemål:

»I stort sett samma betänkligheter som anförts mot förslaget om gratispoäng för dem som på grund av studier m. m. gått förlustiga pensionspoäng eller fått låg sådan kan anföras mot en liknande anordning för husmödrar. Det bör vidare framhållas, att det för rätt till hel ålderspension krävs endast 30 pensionsgrundande år. Tack vare denna regel påverkas i allmänhet inte pensionens storlek för en husmoder, som något eller några år avhåller sig från förvärvsarbete. Utskottet finner därför inte skäl biträda förevarande önskemål.»

Ett annat önskemål var att en självständig pensionsrätt inom tilläggs pensioneringen skulle tilläggas hemarbetande husmödrar. I denna del instämde andra lagutskottet i vad som uttalats i ovannämnda utlåtande nr 56 år 1961.

Även 1963 års riksdag hade i anledning av *motioner* att ta ställning till frågan om självständig pensionsrätt för hemarbetande husmödrar. Härvid anslöt man sig till vad som uttalats vid behandling av frågan åren 1961 och 1962.

Vid 1964 års riksdag väcktes *motioner*, där det hemställdes om prövning inom pensionsförsäkringskommittén av möjligheterna att låta kvinna med minderårigt barn intjäna pensionsår utan att ha någon inkomst. Under hänvisning till att vad utskottet anför under åren 1961—1963 angående en självständig pensionsrätt för hemarbetande husmödrar i stort sett gällde även förslaget om gratisår, avstyrkte *andra lagutskottet* i sitt av riksdagen godkända *utlåtande nr 57 år 1964* motionerna.

Även vid 1965 och 1966 års riksdagar väcktes *motioner* med i huvudsak samma innebörd som de år 1964. Riksdagen fann att det inte inträffat något som kunde leda till en ändrad bedömning av frågan, varför motionerna avslogs.

Vid årets riksdag har väckts *motioner* med förslag att förtidspension skulle utgå till de s. k. hemmadöttrarna. I sitt av riksdagen godkända *utlåtande nr 35 år 1966* uttalade *andra lagutskottet* i denna del:

»Utskottet vill erinra om de pensionsbeviljande organens möjligheter att vid prövningen av rätten till förtidspension beakta samtliga föreliggande

omständigheter i det särskilda fallet. Bl. a. kan möjligheten att bereda den försäkrade arbete vara en omständighet av betydelse. Det är emellertid uppenbart att för den grupp kvinnor, vars försörjningsproblem aktualiserats i motionerna, kan föreligga ett hjälpbehov som varken täcks genom förtidspensioneringen eller genom de möjligheter som finns till förtida pensionsuttag eller till socialhjälp. Problemen för dessa kvinnor är beaktansvärda och särskilt svåra eftersom deras möjligheter att erhålla lämpliga anställningar på arbetsmarknaden är begränsade. Utskottet anser det emellertid inte möjligt att lösa deras ekonomiska problem inom förtidspensioneringen. Det vore nämligen principiellt oriktigt att bryta ut vissa kategorier försäkrade och bevilja dem pensionsförmåner efter andra regler än som i övrigt gäller. Enligt utskottets mening är det av motionärerna aktualiserade spørsmålet delvis av arbetsmarknadspolitisk natur. 1960 års arbetsmarknadsutredning har också framlagt vissa förslag i frågan. Utskottet vill slutligen erinra om ett av Kungl. Maj:t år 1963 utfärdat cirkulär till socialnämnderna och arbetsförmedlingsorganen, där det understrykes vikten av att nämnda myndigheter aktivt medverkar för att bistå de s. k. hemmadöttrarna särskilt i fall då deras vårduppgift bortfaller till följd av att den vårdade personen intages på vårdinrättning eller avlider. Verksamheten skall avse sådana åtgärder som förmedling av arbetsanställning, vidareutbildning, omskolning och arbetsvård i olika former. Med hänsyn till det anförda kan utskottet icke biträda förevarande motionsyrkanden.»

Utskottet

Försäkringen för tilläggspension avser att bereda ålderspension, förtidspension och familjepension utöver folkpensionen. Rätten till tilläggspension grundas på inkomsten av det förvärvsarbete, som den försäkrade utför under sin aktiva tid, och pensionen är avvägd i förhållande till denna inkomst. Make som inte förvärvsarbetar har således inte någon rätt till tilläggspension.

Andra lagutskottet behandlade under åren 1961—1963 frågan om s j ä l v s t ä n d i g p e n s i o n s r ä t t inom tilläggspensioneringen för hemarbetande husmödrar. I sina av riksdagen godkända utlåtanden i ämnet framhöll utskottet, att frågan var svårlöst och inrymde ett flertal problem. Här var främst att märka svårigheten att såväl i allmänhet som i det enskilda fallet göra en rättvisande uppskattning i penningar av värdet av husmödrars arbete i hemmet, en uppskattning som föreföll erforderlig som grund för pensionsberäkningen. Vidare underströks att en eventuell pension till husmödrar, liksom annan tilläggspension, i princip måste vara avsedd att ersätta det inkomstbortfall som uppstår då den försäkrade drar sig tillbaka från arbetslivet. Att inom ett obligatoriskt pensionssystem bestämma en generell pensionsålder för hemarbetande husmödrar syntes, även om variationer inom vissa gränser skulle kunna tänkas, svårligen kunna ske. Härtill kom problemet med avgifterna för en sådan pensionering. Dessa skulle komma att få bestridas av familjens kontantinkomster, d.v.s. regelmässigt av mannens arbetsförtjänst bland annat under den tid då i många fall familjens kostnader

för barnens underhåll och uppfostran var stora. Att obligatoriskt ålägga sådan avgiftsbetalning syntes varken lämpligt eller genomförbart. För de flesta familjer, i synnerhet barnfamiljerna, måste framstå som mera angeläget att kunna disponera större delen av mannens arbetsförtjänster under den aktiva åldern än att bygga på ålderstryggheten utöver de förmåner som är tillförsäkrade familjen genom folkpensioneringen och mannens tilläggs-pension. Även om skäl kunde anföras för motionärernas yrkande, fann sig utskottet på grund av det anförda icke kunna biträda motionsyrkandet. I sammanhanget ville utskottet erinra om möjligheten att genom frivillig försäkring såväl i den frivilliga statliga pensionsförsäkringen som hos annan försäkringsinrättning åvägabringa självständig pensionsrätt för hemarbetande husmödrar.

Vid 1962 års riksdag prövades därjämte frågan om att bereda möjlighet för husmödrar att tillgodoräkna sig pensionspoäng då de lämnat sitt förvärvsarbete för att taga vård om sina minderåriga barn. Utskottet anförde, att införande av gratispoäng innebar ett avsteg från den inom tilläggs-pensioneringen grundläggande principen om förvärvsinkomst som förutsättning för pension. Vidare framhölls att det för rätt till hel ålderspension krävdes endast 30 pensionsgrundande år. Tack vare denna regel påverkades i allmänhet inte pensionens storlek för en husmoder som något eller några år avhöll sig från förvärvsarbete. Med hänsyn till det anförda fann utskottet icke skäl biträda önskemålet om gratispoäng.

Förslag under senare år att låta kvinnor utan inkomst med minderårigt barn i hemmet intjäna pensionsår på grund av vårdnaden om barnet har av riksdagen lämnats utan åtgärd.

Beträffande f a m i l j e p e n s i o n e r i n g e n gäller att en änka har rätt till folkpension i form av änkepension om hon antingen uppnått 36 års ålder vid mannens död och varit gift med honom minst fem år eller har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn under 16 år, som vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan. Änkepensionen utgör för änka, som vid mannens död fyllt 50 år, samma belopp som ålderspensionen från 67 år för en ensam ålderspensionär. För annan änka minskar pensionen med $1/15$ för varje år, varmed änkans ålder understiger 50 år. Änklingspension utgår icke. Barnpension utgår till barn under 16 år och utgör för år räknat 25 procent av basbeloppet. För barn vars båda föräldrar avlidit, utgör barnpensionen 35 procent av basbeloppet.

Änkepension inom den allmänna tilläggs-pensioneringen utgår under vissa förutsättningar till änka efter den försäkrade bl.a. om äktenskapet varat minst 5 år och ingåtts senast den dag, då den försäkrade fyllde 60 år. Änkepensionen utgör 40 procent av den avlidnes egenpension. Efterlämnar den försäkrade pensionsberättigat barn, är änkepensionen 35 procent av samma pension. Liksom inom folkpensioneringen utgår icke änklingspension. Barnpension tillkommer försäkrads barn under 19 år och utgår om barnet en-

samt är pensionsberättigat efter den avlidne med 40 procent av dennes egenpension. Efterlämnar en man änka och ett pensionsberättigat barn, blir barnets pension 15 procent av faderns egenpension. Finns flera barn än ett, ökas de nu angivna procenttalen med 10 för varje barn utöver det första.

Rätt till förtidspension från folkpensioneringen och inom tilläggspensioneringen föreligger i princip för försäkrad, därest hans arbetsförmåga på grund av sjukdom, psykisk efterblivenhet, vanförhet eller annat lyte är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig. Förtidspensionens storlek graderas efter arbetsförmågans nedsättning.

I förevarande motioner hemställas om utredning av i motionerna skisserat förslag rörande allmän egenpension. Motionärerna menar, att självständig pensionsrätt skall kunna tillerkännas hemarbetande eller deltid-arbetande make. Dessutom anser motionärerna, att en »ordentligt tilltagen» försörjarpension bör kunna ersätta den nuvarande änkepensionen. Denna försörjarpension, som enligt motionärerna skall kunna utgå jämväl till änklingar, bör grundas på förekomsten av barn i den efterlevandes vård. Om den efterlämnade icke har något barn i sin vård, bör vederbörande ges möjligheter att få förtidspension från folkpensioneringen. Denna förtidspension bör vara beroende av medicinska eller sociala indikationer. Den bör kunna utgå jämväl till hemmadöttrar och jämförliga kategorier. Härutöver anser motionärerna att barnpension bör utgå efter generösare regler till den avlidne makens barn. I motionerna har vidare påpekats vissa skillnader som föreligger mellan familjepensionssystemen inom folk- och tilläggspensioneringen. Motionärerna har i denna del hemställt att man vid utformningen av det förslag som framlagts i motionerna bör eftersträva lika regler i detta avseende.

I direktiven till pensionsförsäkringskommittén, som bl. a. har att utreda frågorna om änkepensioner till frånskilda och om änklingspensioner, uttalas, att en lösning av frågan om frånskildas pensionsrätt får sökas utifrån de allmänna principer, på vilka pensionssystemets regler om familjepensioner vilar. Det bör vara en riktpunkt för utredningsarbetet att reglerna om frånskilda kvinnors rätt till änkepension skall låta sig infoga i den ram som det allmänna pensionssystemet för närvarande ger.

Med hänsyn till att pensionsförsäkringskommittén således har att utreda frågorna om änkepensioner till frånskilda och om änklingspensioner anser utskottet, att förevarande motioner bör överlämnas till kommittén. Utskottet får därför hemställa,

1) att riksdagen i anledning av förevarande motioner, I:320 och II:392, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att motionerna överlämnas till pensionsförsäkringskommittén; samt

2) att motionerna, i den mån de ej kan anses besvarade

genom vad utskottet under 1) hemställt, inte måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 25 oktober 1966

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL STRAND

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herr Strand, fru Carlqvist, fru Hamrin-Thorell*, herr Lars Larsson, fru Nilsson, herrar Eric Carlsson, Erik Filip Petersson och Blomquist;

från a n d r a kammaren: herrar Anderson i Sundsvall, Lundberg, fru Ekendahl, fröken Wetterström, herrar Johansson i Södertälje, Wiklund*, Svensson i Kungälv och Johansson i Skärstad.

---

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.